

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДІВ ЕКСПЕРТНИХ ОЦІНОК ДЛЯ АНАЛІЗУ ВПЛИВУ МАКРОЕКОНОМІЧНОГО СЕРЕДОВИЩА НА ФУНКЦІОНУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОГО КООПЕРАТИВНОГО РУХУ

Балабан П.Ю.
Соколова А. М.
Курлейко Б.А.

У статті розглянуто механізм використання методів PEST-аналізу для визначення впливу макроекономічного середовища на ефективність функціонування національного кооперативного руху, виявлення можливостей та загроз у розвитку споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації в економіці ринкового типу.

Ключові слова: кредитна, сільськогосподарська, споживча кооперація, PEST-аналіз, експертні оцінки, національний кооперативний рух.

ВСТУП

В умовах ринкової економіки кожна сфера національного господарства України, галузь, підприємство повинні пристосовуватись до конкурентних умов господарювання, змін у макроекономічному середовищі, формуючи свій потенціал на рівні, який необхідний для досягнення цілей в довгостроковій перспективі. Розробка стратегії поведінки підприємств кооперативного сектора економіки України в умовах конкуренції і реалізація її в життя передбачає врахування в процесі аналізу мікро- та макрофакторів. Макрофактори (фактори зовнішнього середовища) діють на всі суб'єкти ринкового середовища і є змінними, однак, за допомогою використання експертних методів дослідження (PEST-аналіз, SWOT-аналіз, аналіз ETOM, QUEST та ін.), господарюючий об'єкт має змогу врахувати їх дію у процесі господарської діяльності. Аналіз основних груп факторів макросередовища дає змогу спрогнозувати можливі дії підприємств кооперативного сектора економіки та нівелювати їх негативний вплив.

Теоретичні і практичні аспекти проблеми розвитку національного кооперативного руху України та дослідження його діяльності знайшли відображення у наукових працях В.Апопії, -С. Бабенка [1], П. Балабана, М. Бутка, С. Геля [2], В. Гончаренка, А. Макаренка, І. Маркіної [3], В. Машенка, А. Пантелеймоненка, С. Семіва, М. Туган-Барановського [4], А. В. Чайнова та ін. Однак нові умови функціонування кооперативного сектора економіки та мінливе зовнішнє середовище вимагають додаткових досліджень.

Метою дослідження є визначення впливу макроекономічного середовища на функціонування національного кооперативного руху та внесення пропозицій щодо ефективності його господарської діяльності, завданням - застосування сучасних методів експертних оцінок (PEST-аналізу) у процесі виявлення можливостей та загроз функціонування кооперативних підприємств, що дасть змогу пристосуватися до умов зовнішнього середовища.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кооперативний сектор економіки України в період ринкових реформ зазнав суттєвих змін. Поряд з споживчою кооперацією розвивалися кредитна, сільськогосподарська та інші її види. За період з 1990 по 2010 роки змінилася і організаційна структура основних видів кооперації (табл.1).

Так, тенденція до зростання кількості кооперативних підприємств кредитної кооперації за 1995–2008 рр. змінилася на протилежну в період кризи, проте на частці в загальному обсязі кооперативного сектора економіки країни це не позначилося – вона зросла за аналізований період з 2% до 18,3%. Кількість підприємств сільськогосподарської виробничої кооперації має чітку тенденцію до зменшення (на 1164 підприємства, або 53,8%). Відповідно і частка їх у загальній чисельності кооперативів знизилась з 47,0% до 23,6%. Аналогічна тенденція, починаючи з 2004 року, характерна для частки обслуговуючих кооперативів.

Децю відрізняється тенденція розвитку кількості кооперативів у споживчій кооперації. У зв'язку з економічними реформами 1990–2000 рр. в Україні відбулося зменшення кількості споживчих товариств з подальшим їх ростом до 2108 організацій у 2008р.

Таблиця 1 Динаміка змін в організаційній структурі кооперативного сектора економіки України за 1990–2009 рр.

Роки	Чисельність товариств, одиниць								
	споживча кооперація		кредитна кооперація		сільськогосподарська кооперація				всього, од.
					обслуговуючі кооперативи		виробничі кооперативи		
	од.	частка, %	од.	частка, %	од.	частка, %	од.	частка, %	
1990	2111	100,0	-	-	-	-	-	-	2111
1995	1950	98,0	47	2,0	-	-	-	-	1997
2000	1606	74,0	105	5,0	447	21,0	-	-	2158
2001	1685	36,0	122	3,0	678	15,0	2165	47,0	4650
2002	1993	39,0	126	2,0	856	17,0	2111	42,0	5086
2003	2054	40,0	132	3,0	1061	20,0	1938	37,0	5185
2004	2080	38,0	560	10,0	1127	21,0	1727	31,0	5494
2005	2083	40,0	622	12,0	1044	20,0	1521	29,0	5270
2006	2117	41,0	723	14,0	970	19,0	1373	26,0	5183
2007	2133	42,0	763	15,0	979	19,0	1262	25,0	5137
2008	2108	43,0	779	16,0	496	11,0	1101	22,0	4924
2009	1819	42,9	775	18,3	645	15,2	1001	23,6	4240

Кризові явища 2008 р. спричинили зменшення як кількості споживчих товариств, так і їх частки. Однією із причин був також вихід із складу Укоопспілки Харківської облспоживспілки.

Зміни, що відбулися в організаційній структурі кооперативного сектора економіки України супроводжувалися відповідними змінами і у чисельності членів кооперативів. При цьому, якщо кількість пайовиків споживчої кооперації за період, що аналізується, скоротилася у 17,3 рази (з 12,3 млн. у 1990 р. до 483,8 тис. у 2010 р.), то чисельність членів кредитної кооперації суттєво зросла (з 14,8 тис. у 1995 р. до 2669,4 тис. осіб у 2008 р. та 1570,3 тис. осіб у 2010р.). Основними причинами, що спричинили зміни були фактори макросередовища.

До факторів макросередовища, що мають безпосередній вплив на діяльність підприємств кооперативного сектора економіки, відносяться політичні, економічні, соціальні та технологічні. Для дослідження їх впливу нами обрано метод PEST-аналізу (англ.: Policy – політика, Economy – економіка, Society –

суспільство (соціум), Technology – технологія). Дана методика представлена у нас з використанням матриці чотирьох полів (табл.2).

Оцінку впливу макрофакторів у дослідженні здійснено за допомогою методу експертних оцінок за п'ятибальною системою в матриці чотирьох полів по кожній групі факторів. У процесі дослідження факторів враховувалась специфіка кожного із основних видів національного кооперативного руху (рис.).

За результатами експертних оцінок найбільший вплив на функціонування національного кооперативного руху має група економічних та конкурентних факторів (сума балів – 67), група технологічних та природних факторів оцінена експертами у 37 балів, політичних, правових і законодавчих – у 36 балів. Найменший вплив мають соціально-культурні фактори – 33 бали.

Для конкретизації впливу зовнішнього середовища на розвиток споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації нами застосовано метод PEST–аналізу табличного формату з деталізацією факторів впливу [4, с. 37], оскільки, на відміну від матриці чотирьох полів, табличний формат передбачає кількісну оцінку впливу факторів та рейтинг показників.

За результатами експертних оцінок визначаємо вірогідність події або настання фактору і їх важливість.

Для системи споживчої кооперації аналіз основних груп факторів дає змогу передбачити можливі заходи щодо подолання їх негативного впливу.

В загальному вигляді експерти оцінили значення груп факторів наступним чином:

- політичні фактори: – (– 705) балів;
- економічні фактори: – (– 760) балів;
- соціальні фактори: – (– 90) балів;
- технологічні фактори: – (+ 550) балів.

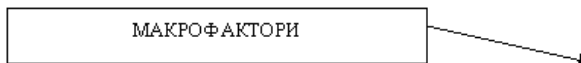
Отже, за загальними значеннями груп факторів можна зробити висновок, що найбільший негативний вплив на діяльність підприємств споживчої кооперації чинять економічні та політичні фактори, найменший – соціальні. Багато можливостей для споживчої кооперації України створює група технологічних факторів.

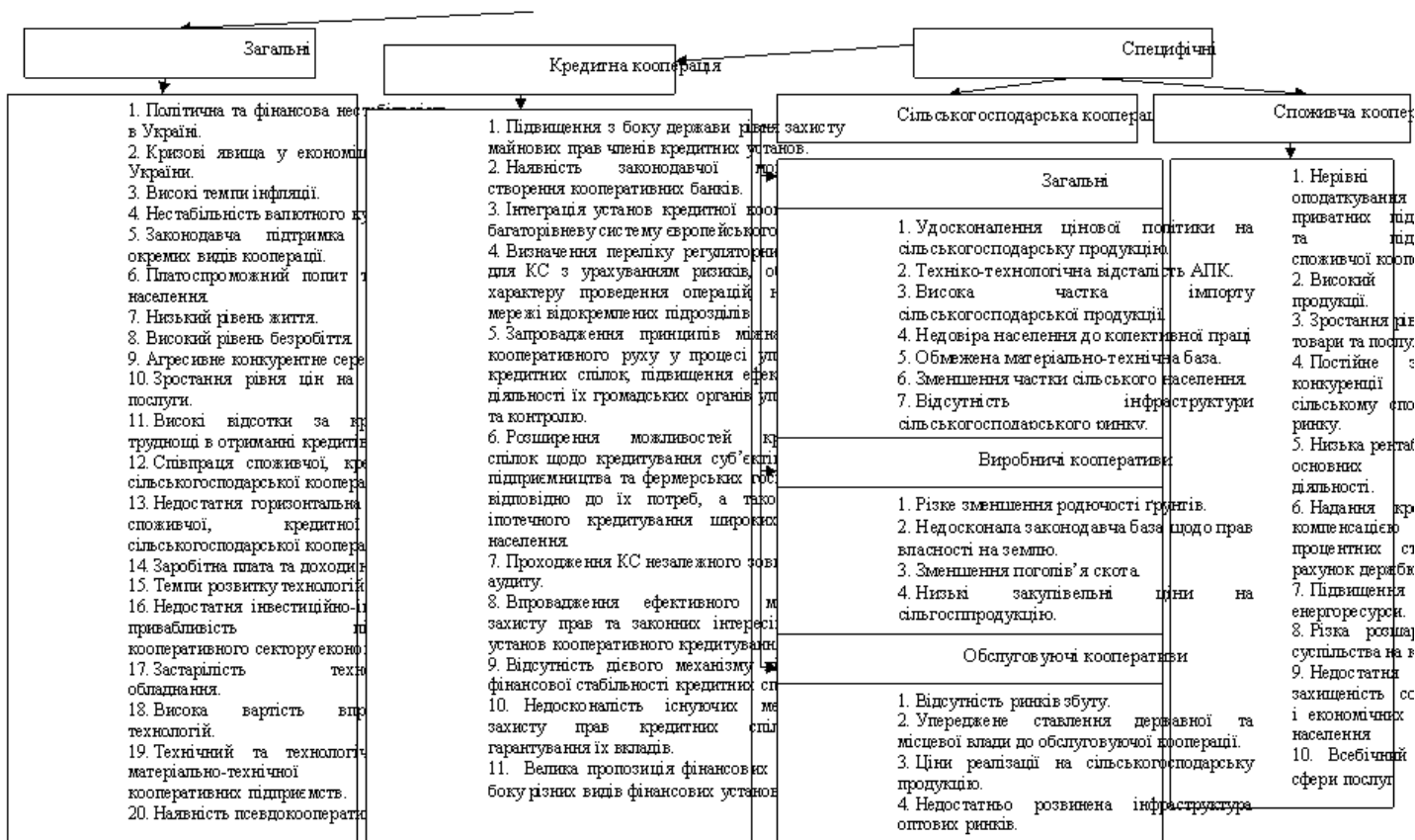
Як показали результати розрахунків, позитивний вплив на розвиток підприємств споживчої кооперації мають зростання заробітної плати та доходів населення, висока частка імпортової продукції, високі темпи розвитку технологій, інвестиційно-інноваційна політика та впровадження енергозберігаючих технологій, негативний - політична та фінансова нестабільність України, кризові явища в економіці світу, високі темпи інфляції, зростання валютного курсу, демографічна криза, низький рівень життя, застарілість технологічного обладнання та висока вартість впровадження технологій.

Таблиця 2 Основні фактори макросередовища, що впливають на розвиток кооперативного сектору економіки України (матриця чотирьох полів PEST–аналізу)

Політичні, правові і законодавчі фактори	Бал	Економічні і конкурентні фактори	Бал
1. Політична та фінансова нестабільність в Україні	5	1. Високі темпи інфляції	3
2. Кризові явища у економіці світу та України	5	2. Позитивна динаміка росту ВВП і НД	3
3. Надання кредитів з компенсацією процентних ставок за рахунок держбюджету	4	3. Підвищення матеріальних витрат	4
4. Законодавча підтримка діяльності окремих видів кооперації	5	4. Зростання платоспроможного попиту та витрат населення	5
5. Наявність Законів України «Про кооперацію», «Про кредитні спілки», «Про споживчу кооперацію», «Про сільськогосподарську кооперацію»	4	5. Високий імпорту продукції	3
6. Нерівні умови оподаткування приватних підприємств та підприємств кооперативного сектору економіки	5	6. Агресивне конкурентне середовище	5
7. Співпраця з МКА	4	7. Зростання рівня цін на товари та послуги	5
8. Існування Національного кооперативного альянсу	4	8. Зростання заробітних плат та доходів населення	4
		9. Інвестування розвитку АПК	5
		10. Низька рентабельність виробництва	
		11. Високі відсотки за кредити та труднощі в отриманні кредитів	5
		12. Співпраця споживчої, кредитної та сільськогосподарської кооперації	3
		13. Підвищення цін на енергоресурси	
		14. Горизонтальна інтеграція споживчої та сільськогосподарської кооперації	5
		15. Високий рівень безробіття	4
		16. Зростання валютного курсу	3
Всього	36	Всього	67
Соціально-культурні фактори		Технологічні та природні фактори	
1. Демографічна криза	4	1. Високі темпи розвитку технологій	5
2. Підвищення благоустрою населення	5	2. Інвестиційно-інноваційна стратегія розвитку підприємств кооперативного сектору економіки	5
3. Низький рівень життя	4	3. Застарілість технологічного обладнання	5
4. Підвищення духовності та моральності населення	4	4. Розвиток енергозберігаючих технологій	4
5. Сприятлива атмосфера в суспільстві	3	5. Висока вартість впровадження технологій	5
6. Підвищення авторитету кооперації	3	6. Технічний та технологічний стан матеріально-технічної бази кооперативних підприємств	4
7. Різка розшарованість суспільства на класи	4	7. Інноваційне оновлення АПК	
8. Традиції, культурні цінності, смаки і звички споживачів	3	8. Залежність ефективності діяльності сільськогосподарської та споживчої кооперації від природнокліматичних умов	4
9. Недостатня захищеність соціальних і економічних інтересів населення	3		
Всього	33	Всього	37

Отже, спираючись на проведений PEST–аналіз можемо зробити висновок, що сучасний стан споживчої кооперації України обумовлений значним впливом негативних факторів. Особливо це стосується кооперативної торгівлі - основної галузі діяльності споживчої кооперації. Зменшення її обсягів обумовлено падінням життєвого рівня сільського населення, гіперінфляцією, зменшенням реальної заробітної плати та підвищенням цін, а також скороченням загальної чисельності населення як в цілому по Україні, так і сільського, яке обслуговується споживчою кооперацією. Так, за 1995-2010 рр. загальна чисельність населення скоротилась на 5,5 млн. осіб, або на 10,7%, в т. ч. сільського – на 2,2 млн. осіб або 13,3%.

Негативний вплив на розвиток споживчої кооперації має і недосконала податкова система України. Особливо складна ситуація з податком на додану вартість, нарахування якого здійснюється не відносно торгової націнки, а відносно вартості продукції, закупленої у населення, що суттєво зменшує обсяги заготівлі продукції у населення. Лише у 2010 р. системою до бюджетів та державних цільових фондів було сплачено 844 млн. грн., в т. ч. 253,2 млн. грн. – податок на додану вартість.

Одним із джерел фінансової стабілізації діяльності національного кооперативного руху може бути використання можливостей кредитної кооперації.

В загальному вигляді за результатами PEST-аналізу кредитної кооперації експерти оцінили значення груп факторів наступним чином:

- політичні фактори: – (– 355) балів
- економічні фактори: – (– 450) балів;
- соціальні фактори: – (+ 50) балів;
- технологічні фактори: – (+ 730) балів.

Отже, за загальними значеннями груп факторів можна зробити висновок, що негативний вплив на діяльність підприємств кредитної кооперації чинять економічні та політичні фактори. Можливості для розвитку кредитної кооперації України створюють групи технологічних факторів.

Як показали результати розрахунків, позитивно на розвиток кредитної кооперації впливають зростання заробітної плати та доходів населення, законодавча підтримка діяльності кредитної кооперації, високі темпи розвитку технологій, інвестиційно-інноваційна політика та співпраця із споживчою та

сільськогосподарською кооперацією.

Негативний вплив на діяльність кредитних спілок чинять: політична та фінансова нестабільність України, кризові явища в економіці світу, високі темпи інфляції, зростання валютного курсу, демографічна криза, високий рівень безробіття та висока вартість впровадження технологій.

Отже, спираючись на проведений PEST-аналіз можемо зробити висновок, що сучасний стан кредитної кооперації обумовлений перш за все впливом негативних факторів, проте великі можливості мають технологічні та соціальні фактори.

Результати діяльності кредитних спілок у 2009-2010 рр. підтвердили об'єктивність наших розрахунків: в результаті впливу загроз кредитні спілки втратили значну кількість членів та зменшили обсяги діяльності. Наслідком впливу негативних макрофакторів є тенденція зниження темпів зростання та скорочення (особливо під час кризи 2008 р.) кількості кредитних спілок (в 2004 р. темп зростання склав 424,2%, в 2008 р. – 102,1%, у 2010 р. – 89,9%) та чисельності їх членів (в 2004 р. – 285,1%, в 2008 р. – 111,6%, а в 2010 р. – 74,5%) (табл. 3).

Таблиця 3 Динаміка кількості кредитних спілок та чисельності їх членів в Україні за 2003–2010 рр.

Показники	Роки							
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Кількість кредитних спілок, од.	132	560	622	723	763	779	755	679
Темпи зростання (%)	-	424,2	111,1	116,2	105,5	102,1	99,4	89,9
Кількість членів (тис. осіб)	275,0	785,1	1231,0	1791,4	2391,6	2669,4	2190,3	1631,3
Темпи зростання (%)	-	285,5	156,8	145,5	133,5	111,6	82,1	74,5

Значний вплив фактори макросередовища мають на стан та перспективи розвитку сільськогосподарської кооперації.

В загальному вигляді за результатами PEST-аналізу сільськогосподарської кооперації експерти оцінили значення груп факторів наступним чином:

- політичні фактори: – (– 755) балів;
- економічні фактори: – (– 690) балів;
- соціальні фактори: – (– 430) балів;
- технологічні фактори: – (+ 470) балів.

Отже, за загальними значеннями груп факторів негативний вплив на діяльність сільськогосподарської кооперації чинять політичні, економічні та соціальні фактори. Можливості для розвитку сільськогосподарської кооперації України, як і споживчої та кредитної, створює група технологічних факторів.

Як показали результати розрахунків, позитивно на розвиток сільськогосподарської кооперації впливають переважно ті ж фактори макросередовища, що й на споживчу та кредитну, а саме: зростання заробітної плати та доходів населення, законодавча підтримка діяльності сільськогосподарської кооперації, високі темпи розвитку технологій, інвестиційно-інноваційна політика, співпраця із споживчою та кредитною кооперацією та інноваційне оновлення АПК.

Негативний вплив на діяльність сільськогосподарської кооперації чинять: політична та фінансова нестабільність України, кризові явища в економіці, висока урбанізація населення, низький рівень життя, демографічна криза, застарілість технологічного обладнання та висока вартість впровадження нових технологій.

Застосувавши метод PEST-аналізу до трьох основних гілок кооперативного сектору економіки України, можемо зробити висновок, що, найбільший негативний вплив на функціонування національного кооперативного руху спричинили фактори такі макросередовища як світова економічна криза та політична і фінансова нестабільність України, а також їх наслідки – зростання рівня інфляції, нестабільність валютного курсу, низький рівень життя, зменшення доходів населення, недоступність кредитування, демографічна криза, недовіра населення до кооперативів. Це дає нам змогу говорити про необхідність посилення співпраці кредитної, споживчої та сільськогосподарської кооперації в процесі розробки стратегії розвитку національного кооперативного руху шляхом створення кластерних структур.

Отже, при вдосконаленні законодавчої бази кооперативного сектору, податкової системи України, при об'єднанні трьох основних видів кооперації для ведення спільної діяльності, при інвестуванні і застосуванні можливостей технологічного прогресу національний кооперативний рух може зменшити негативні дії факторів макросередовища, що буде сприяти його подальшому розвитку.

ВИСНОВКИ

Спираючись на експертні оцінки впливу факторів макроекономічного середовища на ефективність господарської діяльності національного кооперативного руху, що базуються на використанні PEST-аналізу, визначено загальний їх вплив на розвиток кооперативного сектору економіки України, а також зовнішні можливості і загрози та запропоновано можливі заходи пристосування до зовнішнього середовища, що може бути базою для подальших наукових досліджень.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бабенко С.Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці. – К.: Наукова думка, 2003. – 332 с.
2. Гелей С.Д., Пастушенко Р.Я. Теорія та історія кооперації – К.: Знання, 2006. – 513 с.
3. Маркіна І.А. Системний аналіз економічних показників діяльності системи управління споживчої кооперації України: Лекція. – Полтава: Полт. кооп. ін.-т, 2000. – 23 с.
4. Туган-Барановский М. И. Социальные основы кооперации: Экономика. – М., 1989. – 496 с.

Балабан П.Ю., к.е.н, проф., завідувач кафедри комерційної діяльності та підприємництва, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», 2-07-75

Соколова А.М., аспірант кафедри комерційної діяльності та підприємництва, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

Курлейко Б.А., аспірант кафедри комерційної діяльності та підприємництва, Вищий навчальний заклад Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»